

Тема 5
ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

План

1. Сутність, мета та причини диверсифікації виробництва.
2. Напрями диверсифікації виробництва у сільських територіях.
3. Сільський зелений туризм та агротуризм.
4. Диверсифікація у сільському господарстві.
5. Пріоритети впровадження диверсифікації.

1. Сутність, мета та причини диверсифікації виробництва

Диверсифікація є однією з форм організації виробництва. Слово «диверсифікація» походить від латинського слова *diversus* (різний, віддалений) та *fadere* (роботи).

На практиці диверсифікація означає проникнення в нові сфери діяльності та створення таких видів діяльності, які не пов'язані з основним виробництвом.

Диверсифікація сільських територій трактується як діяльність сільськогосподарських товаровиробників щодо сталого розвитку сільських територій, яка полягає в запровадженні форм з урізноманітнення сільськогосподарської (виробничої) та (або) несільськогосподарської (промислової) діяльності, а також наданню послуг у сфері сільського туризму, які спрямовані на досягнення економічної, соціальної та екологічної мети. На практиці існують такі форми диверсифікації сільських територій, як диверсифікація сільськогосподарської діяльності та диверсифікація несільськогосподарської.

Диверсифікація сільськогосподарської діяльності полягає в оптимальному перерозподілі ресурсів та потенціалу сільськогосподарських товаровиробників в інші сфери сільського господарства з метою розосередження діяльності та збільшення прибутковості. У цьому випадку диверсифікація пов'язана з урізноманітненням, розширенням та зміною напрямків господарської діяльності на селі.

Диверсифікація несільськогосподарської діяльності стосується таких галузей, як соціально-побутове обслуговування, торгівля, надання побутових послуг, агротуризм, агроекотуризм, транспорт, житлово-комунальне господарство.

Диверсифікаційні зміни безпосередньо впливають і на розвиток соціальної інфраструктури, оскільки збільшуються можливості для органів місцевого самоврядування через те, що впровадження диверсифікації поліпшує результати їх діяльності, внаслідок чого зростають надходження у місцеві бюджети, що прямо пропорційно впливає на кількість коштів, які можуть бути використані для соціального розвитку регіонів.

Головними причинами диверсифікації на селі є:

– забезпечення еквівалентності обміну між сільським господарством та промисловістю на основі диспаритету цін;

– часткове використання ресурсів;

– створення нових робочих місць;

– скорочення попиту на основну продукцію;

– зниження прибутку від основного виробництва;

– постійне здійснення управління грошовими потоками.

Основними факторами, що сприяють розвитку на основі диверсифікації, є:

– створення нових робочих місць, які є привабливими для жителів громади на селі;

– зосередження на нових, більш перспективних видах діяльності;

– поліпшення якості надання місцевим жителям послуг об'єктами соціально-побутового обслуговування;

– можливість істотного збільшення фінансових ресурсів місцевої громади;

- вихід на нові ринки;
 - повне та більш ефективне використання ресурсного потенціалу громади.
- Основна мета диверсифікації виробництва:
- засвоювання нових ринків збуту сільськогосподарської продукції;
 - розширення асортименту продукції, що виробляється;
 - запровадження нових видів діяльності (агроекотуризм, сільський туризм тощо);
 - збереження природного біорізноманіття;
 - охорона стану довкілля;
 - відновлення та підвищення родючості ґрунтів;
 - безперервне забезпечення жителів місцевої громади продуктами харчування власного виробництва;
 - більш повне завантаження виробничих потужностей за рахунок освоєння нових видів діяльності;
 - покращення матеріально-технічної бази агропідприємств (оновлення виробничих потужностей);
 - відповідність виробництва сучасним потребам і вимогам ринку;
 - підвищення конкурентоспроможності;
 - покращення фінансового та економічного стану підприємства.

2. Напрями диверсифікації виробництва у сільських територіях

Основними стратегіями диверсифікації виробництва у сільських територіях є:

- стратегія концентричної або вертикальної диверсифікації – заснована на пошуку і використанні додаткових можливостей виробництва нових продуктів. Має місце тоді, коли основне виробництво все ж знаходиться в центрі уваги бізнес-можливостей підприємства, а нове виникає виходячи з тих можливостей, що укладені на освоєному ринку (переваги – стабільність господарських зв'язків у межах підприємства, тісний контакт з кінцевими споживачами; недоліки – взаємозалежність підрозділів підприємства, залежність становища підприємства від зовнішніх змін, зменшення впливу конкуренції внаслідок обмеження ринків збуту, необхідність вдосконалення потребує значних витрат);

- стратегія горизонтальної диверсифікації – припускає пошук можливостей росту на існуючому ринку за рахунок нової продукції, що вимагає нової технології, відмінної від використаної; за цієї стратегії фірма повинна орієнтуватися на виробництво таких технологічно не зв'язаних продуктів, які б використовували вже наявні можливості фірми, тому що новий продукт має бути орієнтований на споживача основного продукту, за своїми якостями він має бути супутній продуктам, що вже виробляються (переваги – підприємство, що продукує товар або послугу, може отримати інформацію від споживачів щодо необхідності в інших видах товарів та послуг; недоліки – розпорошення коштів між різними видами продукції і виробництв, складення процесу управління);

- стратегія конгломерованої диверсифікації – полягає в тому, що підприємство розширюється за рахунок виробництва технологічно не пов'язаних товарів, що реалізуються на нових ринках, причому нові види бізнесу абсолютно не пов'язані ні з існуючою технологією, ні з потребами існуючих у фірмі споживачів (переваги – поглиблення асортименту абсолютно новими товарами, можливість придбання нового бізнесу за новою ціною, захист від поглинання; недоліки – труднощі в регулюванні різних видів бізнесу та підрозділів, складність аналізу стратегічних проблем, проблематичність оцінки стратегічних планів).

Диверсифікації виробництва на селі притаманні такі типи:

- інвестиційна диверсифікація – відноситься до стратегії агресивних і використовується агропідприємствами, що мають потужний потенціал та інші елементи виробництва і гарні можливості для розвитку;

– відходу від сільськогосподарського виробництва – передбачає продовження підприємницької діяльності, причому не потребує значних інвестицій та концентрується та несільськогосподарських видах діяльності;

– підтримуюча диверсифікація – зосередженість на захисті попередньої діяльності, при цьому сільськогосподарська діяльність залишається основною, а виробник додає нові сфери діяльності, безпосередньо пов'язані із сільським господарством. При цьому вибір нової сфери діяльності (агротуризм, екологічне виробництво) здійснюється з точки зору можливих досягнень синергетичного ефекту з попередньої і прогнозованої діяльності, проте сільськогосподарська діяльність залишається основною, але виробник додає нові сфери діяльності, безпосередньо пов'язані із сільським господарством, і в такий спосіб підвищує конкурентоспроможність власного виробництва;

– тип виживання – притаманна невеликим за розмірам господарствам, які мають проблеми з орендою землі та інших засобів виробництва. Вони, маючи слабку конкурентну позицію, повинні скеровувати свою діяльність на те, щоб залишитися на ринку. Одним з основних напрямків диверсифікації виживання є перехід на виробництво екологічно чистої продукції.

3. Сільський зелений туризм та агротуризм

Сільський зелений туризм є визначальним чинником розвитку сільських територій і спосіб «прив'язки» трудових ресурсів до проживання та праці в сільській місцевості.

Поняття «сільський зелений туризм» вжите у Законі України «Про особисте селянське господарство» щодо одного з видів діяльності особистих селянських господарств – надання послуг сільського зеленого туризму з використанням майна цих господарств.

Така діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не належить до підприємницької діяльності, а є одним із різновидів робіт і послуг в особистому підсобному господарюванні.

Значення сільського зеленого туризму досить важливе. Окрім безпосередніх господарів, що надають послуги з сільського зеленого туризму, можна отримати додаткові робочі місця для жителів громади, наприклад, для тих, хто займається вишивкою, гончарством, килимарством, ткацтвом, писанкарством, ковальством, овочівництвом, садівництвом, бджільництвом, конярством та ін.

Агротуризм є різновидом сільського туризму, який організовується у сільській місцевості в межах діючого селянського господарства та орієнтований на знайомство з особливостями місцевого сільськогосподарського природокористування.

Стратегічною метою розвитку агротуризму в Україні має стати створення конкурентоспроможного на внутрішньому та зовнішніх ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби споживачів. Велике значення має забезпечення комплексного розвитку рекреаційних територій та туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів населення. Для розвитку агротуризму слід створити економічні та організаційні передумови, які б дозволили активізувати і синтезувати ведення бізнесу на селі з урахування потреб сучасного агровиробництва.

Перспективи розвитку агротуризму:

- розширення можливостей для реалізації сільськогосподарської продукції;
- стимулювання розвитку альтернативних видів діяльності на селі;
- розширення спеціалізації в аграрному виробництві;
- розширення сфера зайнятості сільського населення;
- додатковий заробіток для сільського населення;
- поліпшення благоустрою сільських територій.

Ключові орієнтири агротуризму:

- розвиток сільської інфраструктури;
- отримання стабільних прибутків;
- поповнення місцевих бюджетів;
- зростання зайнятості населення;

– кластерний підхід.

4. Диверсифікація у сільському господарстві

Узагальнення характеристик соціально-економічного стану села, основних процесів, що відбуваються в сільськогосподарському виробництві, а також на сільських територіях, у цілому дає змогу стверджувати, що для диверсифікації сільської економіки в регіональному розрізі існують необхідні умови, а також вагомі причини, головними з яких є низький рівень зайнятості та матеріального добробуту сільських жителів.

У цьому контексті диверсифікацію сільської економіки і зайнятості доцільно розглядати через три стратегічних напрями. Вони включають: заходи диверсифікації сільської економіки сільськогосподарського характеру (горизонтальний та вертикальний напрям); заходи диверсифікації сільської економіки несільськогосподарського характеру; диверсифікація сфер економічної діяльності.

Для підтримки напрямку диверсифікації економіки необхідним є: забезпечення фінансування науково-дослідних установ; створення необхідних матеріальних і умов для зберігання кадрового потенціалу науки, запобігання його відпливу за кордон; створення регіональних програм підтримки селекційної та племінної справи.

Відродження українського села вимагає досягнення певної якості культурного життя, передумовами якої є: збереження та підтримання ефективного функціонування законодавчо визначеної необхідної мережі закладів культури; визначення статусу та повноцінне фінансування об'єктів соціально-культурної спадщини і природно-заповідного фонду, що межують із сільськими мережами розселення; забезпечення економічної доступності суспільно необхідних культурних послуг з урахуванням доходів сільського населення; дослідження попиту на послуги культури в регіональних системах розселення, який охоплює кінопокази, вечори відпочинку для молоді, гуртки для дітей і дорослих (у тому числі і платні) з музики, танцю, образотворчого мистецтва.

Отже, для створення комфортного життєвого середовища, культурного зростання та відпочинку потрібно вдосконалювати та розширювати матеріально-технічну базу соціально-культурної інфраструктури шляхом збільшення бюджетного фінансування як на державному, так і на місцевому рівнях та залучення недержавних коштів. Таким чином, заходи щодо покращення соціальної інфраструктури є різноплановими і залежать від сфери діяльності, форм власності, механізмів функціонування. Це необхідно враховувати під час розробки програми розвитку соціальної інфраструктури регіону.

Ще одним стратегічним напрямом диверсифікації сільської економіки є урізноманітнення сфер економічної діяльності. Вибір цього напрямку обумовлений необхідністю протидіяти ризику ймовірного колапсу регіональної економіки – через існуючі загрози скорочення сільськогосподарського виробництва, а також нераціональної державної політики в галузі агропромислового комплексу, у поєднанні з низьким рівнем диверсифікації економіки (переважання первинного сектору, у багатьох областях – сільське господарство є основним сектором).

Для цього потрібне розміщення промислових, переробних та обслуговуючих підприємств у сільській місцевості. Соціальний ефект від цих заходів можна спостерігати не тільки завдяки створенню нових робочих місць, а й через можливість відновлення соціальної інфраструктури завдяки коштам, що будуть поступати у місцеві бюджети як податки підприємств.

Таким чином, диверсифікація економіки села є ключем до зменшення значної залежності від сільського господарства й до розвитку нових видів економічної діяльності, створення нових підприємств і залучення інвестицій. Вона також може сприяти підвищенню рівня зайнятості та доходів сільського населення, збільшенню випуску продукції з високою доданою вартістю, покращенню якості людського капіталу й, нарешті, допомогти підвищити розвиток сільських територій.

5. Пріоритети впровадження диверсифікації

Диверсифікація сільськогосподарського виробництва позитивно діє на економічну, соціальну і екологічну ефективність аграрних формувань. Через реалізацію проєктів диверсифікації виробництва покращується використання землі, засобів виробництва і трудових ресурсів, завойовуються додаткові ніші ринків, стабілізується фінансовий стан сільськогосподарських виробників, повніше задовольняється попит на продукцію, роботи, послуги.

Фактори диверсифікації виробництва в сільському господарстві такі:

- підвищення конкурентоспроможності підприємства;
- насичення ринку товарами, задоволення попиту;
- створення регіональної соціальної та виробничої інфраструктур;
- цінова кон'юнктура ринку;
- покращення соціальних умов життя населення;
- технологія виробництва;
- комплексне використання сировини та продукції;
- місцерозташування підприємства;
- різниця в природних умовах;
- біологічні та фізіологічні фактори;
- забезпечення продовольчої безпеки.

Основними факторами, що негативно впливають на розвиток диверсифікації виробництва в сільському господарстві, є:

- диспаритет цін на промислову і аграрну продукцію;
- незабезпеченість засобами виробництва з основної діяльності;
- неповна забезпеченість належними засобами виробництва;
- невіршеність фінансово-кредитного забезпечення;
- нерозвиненість одержаної в спадок виробничої та соціальної інфраструктури;
- необізнаність з механізмами диверсифікації.

Диверсифікація виробництва в сільському господарстві триватиме й на наступних етапах розвитку національної економіки. Якщо сьогодні вона здебільшого є способом виживання аграрних підприємств та господарств населення в нестабільних умовах господарювання, то в майбутньому, на нашу думку, її все частіше застосовуватимуть як елемент стратегічного управління. Змінюватиметься також перелік вищевизначених особливостей диверсифікації виробництва в сільському господарстві, зумовлених середовищем перехідної економіки. Отже, на нашу думку, на цьому етапі розвитку економіки є актуальною необхідність диверсифікації виробництва в фермерських господарствах.

Пріоритетами впровадження диверсифікації є: збільшення доходів мешканців сільської території та підвищення рівня їх життя, відповідно, збільшення витрат та задоволення нових потреб у товарах та послугах; підвищення рівня освіти мешканців сільської території; можливість підтримки державними та недержавними установами, організаціями, фондами інвестицій в інноваційну діяльність підприємств; створення бізнес-інкубаторів для сільських підприємств; покращення якості діяльності об'єднаних територіальних громад та органів місцевого самоврядування; збільшення активності самоврядування у вирішенні проблем села, реклами сільської території та малих підприємств, які тут працюють.